

Marek Hudema: Zločinu ubývá a ekonomové vědí proč

V roce 2010 bude ministr vnitra naprosto skvěle povolání, aspoň v Česku. Stačí jim založit ruce a pohodlně pozorovat, jak zločinů ubývá.

Vážně: Během posledních pěti let česká kriminalita pomalu, ale jistě klesá. Například letos oznámila policie, že počet trestných činů v uplynulém roce klesl o 2,2 procenta. A trend bude pokračovat. Jak je to možné? Vše by přece napovídalo tomu, že zločinnost musí stoupat: Na první pohled je přece policie prohnílá a neefektivní. Nedávno bylo odhaleno úzké propojení známého Berdychova gangu na pražský útvar boje s organizovaným zločinem.

Ani pro poctivé policisty nevyznívají statistiky lichotivě: Šance, že pachatel ohlášené krádeže bude dopaden a postaven před soud, je mizerných 19 procent. Pravděpodobnost, že pak bude odsouzen, je už jen 60 procent a pouze třetina z nich skončí ve vězení. Sečteno a podtrženo, možnost, že se u nás zloděj za krádež dostane do vězení je asi jen o polovinu pravděpodobnější, než že bude mít během jednoho roku automobilovou nehodu.

Tak proč? Vysvětlení překvapivě mohou nabídnout ekonomové.

Husákovy děti jdou do let

Podle Libora Duška z pražského ekonomického institutu CERGE ubývá zločinů prostě proto, že v populaci klesá počet mužů ve věku od 15 do 35 let. Lidé v tomto věku páchají nejvíce zločinů: když jich ubude, oslabí i kriminalita. "Silné ročníky sedmdesátých let se dostávají do středního věku, z "Husákových dětí" se stávají třicátníci," říká Dušek. "Po roce 2010 poslední Husákoví hoši překročí třicítku a zároveň se projeví pokles porodnosti ze začátku devadesátých let."

Jde o aplikaci myšlenky mladého chicagského ekonomu Stevena D. Levitta. Ten hledal vysvětlení pro velký pokles zločinnosti ve Spojených státech v 90. letech. A nakonec našel neobvyklou odpověď: pokles způsobil rozsudek Nejvyššího soudu Roe versus Wade z roku 1973, který legalizoval potraty.

Narodilo se tak méně dětí, a tudíž v 90. letech bylo méně mladých lidí. Navíc se nenarodili ti, kteří by měli největší šanci stát se potenciálními kriminálníky. Na potraty šly hlavně ženy, které by se o své děti nedokázaly řádně postarat. Tedy bez stálého partnera, chudé, nezletilé a málo vzdělané.

Zcela opačný vývoj nastal například v Rumunsku, kde v roce 1966 tehdejší komunistický diktátor Nicolae Ceausescu zakázal potraty a nařídil zvýšit porodnost bez ohledu na materiální podmínky rodin. O dvacet jedna let později se to odrazilo nejen ve zvýšené kriminalitě, ale také v pádu Ceauseska. V revoluci proti němu hráli podstatnou roli mladí lidé. Za důvěryhodnou označuje tuto teorii i Karel Bačkovský z odboru bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra.

Samec je ochotný riskovat

Proč se ale mladí lidé dávají častěji na dráhu zločinu, či se uchylují k něčemu tak troufalému, jako je revoluce proti všemocnému diktátorovi? A proč jsou to hlavně muži? "Je to prostě fakt, z ekonomického hlediska vysvětlení nemám," krčí rameny Libor Dušek z CERGE.

Vysvětlení nabízí evoluční biologie. "Vyšší agresivita mužů je známá ze všech kultur od křováckých Kungů až po Kanadu," říká biolog Jan Zrzavý z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Jde o to, že muži mají více co ztratit. Ryze biologicky mohou být spíše než ženy neúspěšní v předávání svých genů - prostě je u nich vyšší pravděpodobnost, že nenajdou vhodnou partnerku pro zplodění potomků. A proto jsou ochotni více riskovat.

"Mužská psychika je obecně ochotnější přijímat riziko. Muži mají totiž víc třecích ploch s jinými

muži," vysvětluje profesor Zrzavý. "Zatímco muž a žena si mohou konkurovat o kus žvance, dva muži si konkurují o kus žvance a o tu ženu k tomu."

Navíc značná část žen má v produktivním věku děti. Uvěznění a odloučení od nich by nesla hůře než muž.

Ti, kteří mají co ztratit

A proč páchají zločiny především mladíci v rozpuku sil? Jedno vysvětlení je biologické. Pro většinu důchodců už je trochu obtížné utíkat po ulici s ukradenou kabelkou. Málokdo se pere, pokud neuzvedne ani hůl, natož pěst.

U druhé části odpovědi se stačí vrátit ke kupeckým počtům neboli ekonomii. Starší lidé mají většinou více co ztratit. Nejde jenom o celoživotně shromažďovaný majetek či budování kariéry. Když jde někdo do vězení ve dvaceti letech na deset let, stále ještě má ve třiceti dost času na založení rodiny, zlézání hor nebo budování kariéry. Pokud ale vyjde z vrat žaláře ve čtyřiceti, jeho šance na "normální" život se prudce zmenší.

Jasný je i profil většiny drobných kriminálních: málo vzdělaní lidé z rozvrácených rodin. V Americe jde navíc z nadproporčně velké části o černochoy, u nichž je menší možnost se uplatnit. Díky skutečnému či domnělému rasismu šanci nemají.

V Evropě zřejmě půjde o imigranty a v Čechách o Romy (jde jen o odhad, policie nevede zvláštní evidenci "romské kriminality"). Na dráhu zločinu se dávají hlavně lidé, jejichž šance na dobře placené zaměstnání a "normální život" je mizivá.

Zmizí 1484 krádeží

Kriminálníci jsou racionální lidé. Počítají své zisky a ztráty, kromě zločinů z afektu zvažují riziko. Tedy podvědomě i pravděpodobnost dopadení a výše trestu.

"Z mých analýz vyplývá, že pokud se zvýší pravděpodobnost, že zločinec bude dopaden a postaven před soud, o jedno procento, sníží se počet krádeží o 0,7 procenta a počet loupeží o půl procenta," říká Libor Dušek. To není málo. V Čechách by to loni znamenalo 1484 krádeží a 27 loupeží.

Stejně, i když v menší míře, působí také přitvrzování trestů. A co rychlost potrestání? "Kupodivu jsem nenašel žádnou studii na toto téma," říká ekonom Dušek. Hodlá se ale právě tímto tématem zabývat ve svém dalším výzkumu.

"Jako psycholog mohu říci, že to vliv má," říká Alena Marešová z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci Ministerstva spravedlnosti. "Když je policista obviněn, ale přitom měsíce sedí doma při čekání na soud a v klidu bere stále plat, má to demoralizující vliv na jeho okolí." Výše i rychlost trestů přitom u nás po roce 1989 klesla. Proti zločincům ale nebojuje jen policie. Po listopadu 1989 se ve větší míře zapojili i soukromníci.

Což tak si bezpečí koupit?

Pořizují si domovní alarmy, které dnes například umí zavolat majiteli i na policii. Páky na volant jsou běžné a rozšiřují se zařízení umožňující lokalizaci ukradeného vozu.

Že tyhle věci snižují pravděpodobnost krádeže, napovídá praxe pojišťoven. Například Česká pojišťovna nabízí při pojištění auta slevu deset procent při mechanickém zabezpečení (páka na volant apod.) a slevu třicet procent při namontování vyhledávacího systému.

Kolik tohle soukromé bezpečí stojí? Přesná čísla nikdo nezná. "Tipuji si, že náklady jsou v Čechách v řádu miliard," říká Marešová. Pro ilustraci: V USA v roce 1994 dosáhly podle některých údajů soukromé výdaje na bezpečnost 300 miliard dolarů, tedy více než státní výdaje na obranu.

Tyto výdaje omezují zločinnost, ale zároveň její část přesouvají na chudé. Nejvíce je to vidět u aut. Pokud má někdo páku na volant, často zloději prostě ukradnou další v řadě. Navíc se tak jen přesunou k okrádání těch méně majetných, kteří si nemohou lepší zabezpečení dovolit.

Částečnou výjimkou jsou neviditelné alarmy či vyhledávací systémy do aut. Tam bohatí platí část bezpečí i chudým. Podle již zmíněného ekonoma Levitta se dokonce počet nových ukradených aut díky zavedení těchto systémů zmenšuje natolik, že až 90 % všech výhod inkasují ti, kteří systém ve svém autě nemají.

Pomáhají zbraně? Nevíme

Otázkou je, jak se na omezení zločinnosti podílejí například mobily. Na jednu stranu může kdokoliv přivolat mobilem policii, a tudíž zločincům hrozí větší nebezpečí dopadení, na druhou stranu téměř každý má u sebe malou cennou věc, kterou se vyplatí ukrást.

"Nejsem si jistý, zda moderní technologie pomáhají více policistům, či zločincům. To se asi nedá změřit," říká Karel Bačkovský z odboru bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra.

Podobné nejistý je i vliv střelných zbraní. Češi dnes vlastní přes 600 tisíc ručních zbraní.

Odstrašuje to ale spolu s rozšířením definice povolené obrany pachatele? To nikdo neví.

Neporadí si s tím ani studie ze zahraničí. Například kontroverzní americký ekonom John Lott ve své knize "Více zbraní, méně zločinů" tvrdí, že ano. Jenže jeho odpůrci mu vytýkají chyby ve zpracování studií. Zbraně a zločin spolu jednoduše vůbec nesouvisí, říkají kritici - v USA je spousta zbraní a vysoký počet zločinců, kdežto ve většině evropských zemí je málo zbraní a málo zločinců. V Kanadě je pro změnu více zbraní než ve Spojených státech, ale méně zločinů.

Jenže i kdybychom uvěřili, že na Lottovu teorii něco je, a ozbrojili většinu lidí, zločinci by začali přepadat či unášet hlavně ty, kteří zbraň v ruce neudrží či jim ji nikdo nesvěří, zejména děti.

Policistů už není málo

Proč zločinců v Čechách ubývá, je tedy jasné. Nešlo by ale zločin potlačit ještě více?

Jednou z možností je zvýšit riziko dopadení. Šlo by například zvýšit počet policistů. "Když se zvýší počet policistů o jednu procento, zvýší se počet obvinění podle mých propočtů u loupeží o půl procenta a u krádeží o 0,4 procenta," říká ekonom Dušek.

Jenže už dnes je policistů hodně. V roce 1989 u nás bylo 233 policistů na sto tisíc obyvatel, v roce 2000 už 370 a dnes dokonce 443. K tomu je potřeba připočítat ještě 7600 obecních policistů a neznámý počet soukromých "černých šerifů".

Zvýšení počtu policistů o jedno procento by jen na platech stálo ročně 157 milionů korun ročně.

To ale nikdo nechce. "Počet policistů je v zásadě dostačující," tvrdí za vnitro analytik Karel Bačkovský. "Lepší je uvolnit policisty pro činnost v terénu, aby se nemuseli zabývat administrativou či vozit opilce na záchytku. To mohou dělat civilisté. Policista totiž není taxikář, ale vysoce kvalifikovaný, a tím také drahý pracovník."

Zároveň by bylo možno zpřísnit tresty. Podle ekonomů Duška by teoreticky mělo prodloužení průměrného trestu o rok u krádeží a loupeží vést k jejich poklesu o 16, respektive tři procenta.

Jenže to by mělo dvousečný dopad.

Část lidí by to odradilo, z části lidí, kteří se shodou náhod dostali na šikmou plochu, by se stali kriminálníci. Kdo už se jednou dostane do kriminálu, jeho šance na dobré zaměstnání i na založení rodiny se pobytem ve vězení zmenší. Zato se v kriminalu ledacos přiučí, seznámí se s kumpány, se kterými může po propuštění spolupracovat na dalších zločinech.

"Ne výše trestu, ale jeho neodvratnost odstrašuje zločince," tvrdí za vnitro Bačkovský.

Ekonomové mají o účinnosti vězení ve většině případů pochyby. "Vězení jsou zbytečně nákladná a většinu trestů vězení by šlo nahradit peněžitými tresty se stejným odstrašujícím účinkem," říká Dušek. "Jenže problém je s tím, jak je potom z některých darebáků dostat. To je asi příčina. Vzít se jim dá jen čas, toho máme všichni stejně."

Poprava se nerentuje

A co trest smrti? Podle ekonomů se extrémně nevyplatí.

Například ve Spojených státech je pro kriminálníka v době války gangů bezpečnější žít v cele

smrti než chodit po ulici. V 90. letech byla pravděpodobnost, že bude odsouzenec popraven, dvě procenta, zatímco úmrtnost členů jednoho z největších amerických gangů - Black Gangster Disciple Nation - byla více než třikrát vyšší.

Podle ekonoma Isaaca Ehrlicha z Newyorské univerzity je odstrašující efekt trestu smrti mizivý - jedna poprava navíc znamená maximálně o sedm vražd méně.

Navíc poprava vyjde společnost velmi drahο. V USA průměrné náklady několikanásobně převyšují cenu za doživotní uvěznění. Například v Kalifornii na konci 80. let stál proces zakončený popravou státní kasu o 2,5 milionu dolarů více než čtyřicetileté vězení. To je zřejmě dáno tím, že u trestu smrti často existuje více možností odvolání, a navíc jsou tyto rozsudky pečlivěji přezkoumávány.

Co se dá ještě dělat? Jednou možností je, aby svému bezpečí každý napomohl trochu sám zajištěním svého majetku. "Stát nese odpovědnost za bezpečnost, ale investovat musí i jednotlivci," říká Bačkovský z Ministerstva vnitra, "a stát jim přitom má s investicí poradit." Kromě toho samozřejmě stát musí znesnadňovat práci zločinců tím, že nepůjde tak snadno inkasovat zisky z krádeží či únosů. V tom pomáhají zákony o praní špinavých peněz nebo o tom, že se v zastavárně či bazaru musí každý legitimovat. Stejně tak by pomohla například větší kontrola sběren barevných kovů.

Vzdělání, univerzální lék

Další možností je dát většině lidí větší sancι na slusný výdělek.

"Toho se dá dosáhnout například rozšířením nabídky na středních a vysokých školách a poskytnutím alespoň slušného základního vzdělání všem romským dětem. Vzdělání je lék skoro na vše včetně kriminality," domnív se ekonom Dušek.

Zločin jako riskantní životní strategie nikdy úplně nezmizí. "Je přirozený, protože čím méně je zločinců, tím více se vyplácí být jedním z nich být. Nejlepší je být jediným zločincem mezi samými řádnými občany, kteří se pořádně nebrání," argumentuje biolog Zrzavý.

Jenže právě proto zločinců přibývá, až po úroveň, kdy se začnou navzájem střetávat. Hezkým příkladem je deportace britských zločinců do Austrálie: v Anglii se okamžitě objevili další, zatímco v Austrálii se z nich postupně stali řádní občané.

"Tím se ale teď nemusíme zabývat. Jsme ještě nad touhle "přirozenou" mírou kriminality," namítá ekonom Dušek, "soustředme se raději na to vzdělání."

Autor: Marek Hudema, marek.hudema@economia.cz

Chytnou je? A potrestají?

(česká statistika zločinů, 2004)

	A	B (%)	C (%)	D (%)
vražda	2,8	68	73	93
loupež	60	46	61	48
krádež	2222	9	78	22
znásilnění	5,2	64	46	61
lehké úmyslné ublížení na zdraví	71	59	64	6

Vysvětlivky:

Sloupec A uvádí počet trestných činů v příslušné kategorii na 100 tisíc obyvatel.

Sloupec B uvádí, kolik z těchto činů je dovedeno až k obžalobě.

Sloupec C zaznamenává, kolik z těchto obžalob končí rozsudek.

Sloupec D konečně doplňuje, kolik z těchto rozsudků tvoří nepodmíněné tresty odnětí svobody.

ZDROJ: LIBOR DUŠEK (CERGE-EU) PODLE STATISTIK POLICIE ČR A MINISTERSTVA SPRÁVEDLNOSTI ČR

Sever plný zločinu

(počet trestných činů na 100 tisíc obyvatel)

Loupeže

Švédsko 66

Finsko 41

Česko 42 (dnes 55)

Rakousko 26

Krádeže aut

Švédsko 809

Finsko 396

Česko 287 (dnes 230)

Rakousko 86

Vloupání

Švédsko 1638

Finsko 1737

Česko 579

Rakousko 625

Tabulka vychází ze statistik národních policií, zachycuje činy, o nichž se policie dozví. Údaje jsou z roku 1996, novější srovnání není k dispozici.

Zdroj: European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, 1996